

ЗАРЭЧНЫ ШКЛОЎ (ПОГЛЯД У МІНУЛАЕ)

Кожны горад, як і любы іншы населены пункт на геаграфічных, гістарычных, сацыяльна-эканамічных, або іншых прычынах складаецца з асобных частак. Яны маюць фарміравацца да-статкова хутка, або гэты шлях расцягваўся на стагоддзі. Гэтыя гарадскія часткі могуць мець афіцыйныя назвы. Аднак часцей назвы засталіся ў спадчыну ад мінулых пакаленняў і існуюць ужо доўгі час. Не выключэнне і горад Шклоў. Тут таксама ў мясцовага насельніцтва існуюць неафіцыйныя гарадскія назвы: “Карпілаўка”, “Падбор’е”, “Барацьба”, “Рагатка”, “Слабада”. Прапануемае краязнаўчае даследаванне – гэта спроба заглянуць у мінулае Зарэчнага Шклова, гарадской часткі, якая знаходзіцца на левабярэзжы ракі Дняпр.

Найбольш ранняе паведамленне пра Зарэчны Шклоў сустракаецца ў кнізе вядомага беларускага гісторыка Міхася Ткачова “Замкі і людзі”, якая пабачыла свет у 1991 годзе. У кнізе паведамляецца, што ў час вайны, якую распачала Маскоўская дзяржава супраць Рэчы Паспалітай у 1654 – 1667 гадах: “Шклоў уяўляў сабой вялікі горад, які меў шэраг прадмесцяў: Арыанскае, Шклоўскае, Заперакопскае і самае шматлюднае – Задняпроўскае. У 1650 годзе з агульнай колькасці 1220 дамоў і 8540 чалавек шклоўскага насельніцтва тут жыло ў 405 дамах 2835 жыхароў”. Там жа паведамляецца, што ў час вясенніх падзей, а менавіта ў 1660 годзе, супраць Шклова на левым беразе Дняпра адбыўся бой паміж абаронцамі Шклова і маскоўскім войскам. Бой быў люты і цягнуўся чатыры гадзіны, загінула шмат народу, пасля чаго шклявяне адступілі назад у горад. Паколькі рускім ваяводам стала вядома, што “жыліцкіе людзі, осаду крепят и хотят сидеть в осаде накрепко”, рускія войскі новага прыступу не пачыналі, а адступілі да Магілёва. Дзеянні шклявян прывялі да рашэння караля і сейма Рэчы Паспалітай у 1661 годзе, даць мяшчанам шклоўскім генеральную амністыю за здачу горада ў 1654 годзе і на чатыры гады вызваліць ад падаткаў [7, с. 140–145].

Згадваецца Задняпроўскае прадмесце Шклова XVII–XVIII стагоддзяў і ў іншай гістарычнай літаратуры. Напрыклад, польская даследчыца старажытнага Шклова Марыя Тапольска, апісваючы Шклоў XVII стагоддзя паведамляе пра царкву Святой Тройцы на “przedmieściu zadniprskim”. Даследчыца друкуе карту-схему тагачаснага Шклова, на якой таксама прадстаўлена і Задняпроўскае прадмесце [9, с. 12, 113].

У старадаўнія часы Шклоў быў прыватнаўласніцкім горадам. Аднак у 1826 годзе, пакінуўшы вялізныя даўгі, памёр апошні з аднаасобных уладальнікаў Шклова венгерскі дваранін С.П. Чарнаевіч. Па распараджэнні ўрада маёнтак быў аддадзены ў догляд дваранскай апецы і ў далейшым па частках перайшоў да розных уладальнікаў. Непасрэдна Задняпроўская частка перайшла да палкоўніка барона Саргера. Па дадзеных 1880 года ў Зарэчным Шклове налічвалася толькі 351 мужчына і 366 жанчын, у тым ліку праваслаўных – 373 і 344 чалавека яўрэяў. Усе пабудовы былі драўляныя. Дамоў налічвалася 134, з іх хрысціянам належыла 80, яўрэям 54. Было дробных лавак 16, адна праваслаўная царква Святой Тройцы. Адзін раз на гаду праводзіўся кірмаш, у дзень Святой Тройцы [2; 5, с. 54].

Пры царкве Святой Тройцы дзейнічала царкоўнапрыходская школа, якая размяшчалася ў прыватным доме. Школьным настаўнікам з’яўляўся псаломшчык Рыгор Галынец, які за працу ў школе атрымліваў 20 рублёў. Усяго Прыход Святой Тройцы ахопліваў 1319 вернікаў. Захаваліся звесткі пра знешні выгляд гэтага храма. Драўляныя калоны дарычаскага ордэна, антаблемент, франтон імітавалі камень. Пад камень распісаны і драўляныя сцены царквы. Такія формы культавай архітэктуры назіраліся ў перыяд устанавлення класіцызма на Беларусі. Царква перажыла ўсе рэвалюцыйныя і ваенныя ліхалецці, а вось у гады ваяўнічага атэізму знішчана. Нездзе ў сярэдзіне 20 стагоддзя будынак царквы Святой Тройцы быў разабраны і перавезены на іншае месца пад гаспадарчыя патрэбы. Для яўрэйскага насельніцтва Зарэчнага Шклова існавала малітоўная школа [5, с. 66; 8, с. 138].

Падчас Першай сусветнай вайны, згодна з Брэсцкай дамовай 1918 года, ў Шклове па Дняпры пралягала дэмаркацыйная лінія паміж нямецкімі і савецкімі войскамі. 7 сакавіка 1918 года Шклоў быў заняты польскімі легіянерамі, а потым нямецкімі вайскамі. Левабярэжная частка Шклова заставалася за савецкімі войскамі. Для яе аховы быў сфарміраваны 5-ы Аршанскі раён пагранічнай аховы на ўчастку каля 150 вёрстаў. Непасрэдна ў ваколіцы Зарэчнага Шклова размяшчалася 1-я дыстанцыя, 1-га падраёна. Асабісты састаў пагранічнікаў быў у асноўным з дабравольцаў з Курскай губерні. Аднаводна тут на дэмаркацыйнай лініі дзейнічала мытня.

Нямецкая акупацыя Шклова не спыніла дзейнасць мясцовых актывістаў Савецкай улады. Яны пачынаюць працу па стварэнні у горадзе падпольнай арганізацыі. Разам з Аляксандрам Спіцкім да гэтай працы далучаюцца рабочыя папяровай фабрыкі К. Гуляі, В. Карага, Е. Барадзёнак і сяляне І. Папкоў, М. Матронкін, А. Рэдзькін, Н. Караткоў і Ф. Койдаў. Падпольшчыкі вялі растлумачальную работу сярод насельніцтва, распаўсюджвалі агітацыйную літаратуру. З дапамогай савецкіх войск на левабярэжжы ў Зарэчным Шклове пачаў стварацца

савецкі партызанскі атрад. У канцы кастрычніка 1918 года немцы пакінулі Шклоў і 28 кастрычніка партызанскі ўзброены атрад урачыста ўвайшоў у горад. На плошчы адбыўся мітынг, які віталі мясцовыя жыхары [3; 5, с. 82].

Асабліваю адметнасць Зарэчнаму Шклову надае тое, што ў свой час там жыў будучы беларускі пісьменнік Міхась Зарэцкі (сапраўднае прозвішча Касяноў). Менавіта тут рос і мужнеў будучы пісьменнік і потым узяў сабе псеўданім, які паходзіць ад назвы шклоўскага паселішча – Зарэцкі, бо ад зарачанскіх краявідаў у яго памяці засталіся самыя добрыя дзіцячыя ўспаміны. Бацька яго, Яўхім Ануфрыевіч, пэўны час быў псаломшчыкам царквы Святой Тройцы і адыграў вялікую ролю ў фарміраванні эстэтычных густаў пісьменніка. Яўхім Ануфрыевіч любіў музыку і спевы, кіраваў царкоўным хорам, сам спрабаваў пісаць музыку. “У сваёй працы, – успамінае Мікола Касяноў, – бацька карыстаўся творамі Рахманінава, Барнянскага і другіх кампазітараў, у якіх ёсць музыка на царкоўныя тэмы. Нямала прыходзілася яму папрацаваць, каб напісаць партытуры гэтых твораў для свайго хору, шмат затраціць часу на спеўку, але яго праца ўзнагароджвалася жаданымі вынікамі... Чалавек незалежных поглядаў, ён не заўсёды ладзіў з начальствам і таму іншы раз меў непрыемнасці па службе. Бацька не абмяжоўваўся рэгенцкай працай. Ім пакладзены на музыку некалькі вершаў рускіх паэтаў (у тым ліку і Пушкіна), а таксама творы вуснай народнай творчасці. Быў ён чалавек назіральны, цікава расказваў пра перажытае. Любіў бацька спяваць. Яго любімыя песні “Среди долины ровные”, “Песня бобыля”, “Жарко в небе солнце красное”. Артыстычным талентам валодала і маці Міхася – Пелагея Лявонцьеўна. Яна любіла спяваць, вызначалася працалобствам і глыбокай душэўнасцю. Відавочна, што агульная атмасфера, якая панавала ў бацькоўскай хаце, захапленне музыкой, цікавасць да спеваў станюча ўплывалі на ўнутрані свет хлапчука, на развіццё яго мастацкіх густаў. “Здольнасці брата, – піша М.Касяноў, – сталі выяўляцца з ранняга дзяцінства... Ужо ў дзіцінстве ўмеў іграць на многіх музычных інструментах”. Пасля заканчэння Аршанскага духоўнага вучылішча, працягваў вучобу ў Магілёўскай духоўнай семінарыі. Але не закончыў яе. Юнака захапілі рэвалюцыйныя падзеі і літаратурная дзейнасць. Проза Міхася Зарэцкага вызначалася шчырым гуманізмам, яго называлі пісьменнікам арыгінальнага таленту. Лепшае, што створана аўтарам – раманы “Вядзьмо”, “Сцежкі-дарожкі” і многія аповяданні. Але творчая актыўнасць пісьменніка трагічна прыпынілася ў 1936 годзе. Яго абвінавачалі разам з Янкам Купалам і іншымі беларускімі пісьменнікамі нібыта за контрэвалюцыйную дзейнасць. Загінуў Міхась Зарэцкі 13 ліпеня 1941 года ў “Архипелагу ГУЛАГ” [1; 4].

Не мінуў жыхароў Зарэчнага Шклова і вихур Другой сусветнай вайны. У мясцовай ваколіцы адбываліся масавыя расстрэлы мірных жыхароў і вязняў яўрэйскага гета ў Шклове, якія пачаліся прыкладна ў канцы верасня – пачатку кастрычніка 1941 года. Акупанты амаль штодзённа на машынах вывозілі мірных жыхароў на знішчэнне. З даклада Магілёўскай абласной камісіі аб масавым вынішчэнні мірнага насельніцтва гітлераўскімі захопнікамі на тэрыторыі вобласці ў 1941–1944 гадах: “...В 1941 году в Шклове фашисты согнали около 300 человек, погнали к противотанковому рву у деревни Заречье и произвели массовый расстрел. Застав-

ляли самих несчастных людей ложиться в противотанковый ров, после чего их расстреливали. Часть людей осталось живыми и ранеными, и их вместе с мёртвыми засыпали землёй. Двое суток шевелилась земля на этом месте [6, с. 139–147].

У пасляваенны час задняпрўская частка горада пашыраецца не толькі за кошт жыллёвага будаўніцтва. Тут пачынаюць дзейнічаць некалькі арганізацый, ўстаноў і прадпрыемстваў. У сучасны момант Зарэчны Шклоў гарманічна дапаўняе горад, і немагчыма уявіць існаванне горада Шклова без маляўнічых зарачанскіх краявідаў.

Царква Святой Тройцы

Міхась Зарэцкі

Спіс літаратуры

1. Анціпенка Л. Псеўданім нарадзіўся на Шклоўшчыне. // Ударны фронт. – 1993. – №90 ад 27 лістапада.
2. Гльюшэнка М. Шклоў за Дняпром. // “Ударны фронт”. – 1991. – № 12 ад 29 студзеня.
3. Гльюшэнка М. Рэвалюцыйны трымаючы крок // Ударны фронт. – 1985. – № 110, 112.
4. Мушыньскі М. Нескароны талент. Праўдзівая гісторыя жыцця і творчасці Міхася Зарэцкага. – Мн. : Мастацкая літаратура, 1991.
5. Памяць. Гісторыка-дакументальная хроніка Шклоўскага раёна. – Мн., 1988.
6. Разделённые войной. Дети войны вспоминают: Быхов, Шклов. Книга 1. – Могилев, 2014.
7. Ткачоў М. Замкі і людзі. – Мн., 1991.
8. Чантурыя В.А. Архитектура Белоруссии конца XVIII – начала XIX века. – Мн., 1986.
9. Topolska M. Szklow I jego rola w gospodarce Bialorusi w 17; 18 wieku. – Poznan, 1969.